

Väärentäjän matkassa

Vainio-Korhonen, Kirsi – Korhonen, Mikael
Wäärentäjä Grandellin elämä ja lankeemukset
WSOY 2024. 240 sivua.

Turun yliopiston Suomen historian professori Kirsi Vainio-Korhonen ja historiantutkija, FT Mikael Korhonen ovat kirjoittaneet tosielämän veijaritarinaksikin kutsutun kirjan väärentäjänä tuomitun Carl Grandellin elämänvaiheista 1800-luvun alkupuolella. Kirja on syntynyt osana Vainio-Korhosen johtamaa projektia *Förfalskarna – Allmogens litterarisering och kunskap om det svenska språket i brottslig kontext i Finland under 1800-talets första hälft*. Väärentäjien jäljille kirjoittajat pääsivät, kun Korhonen löysi sukututkimuksen yhteydessä esi-isänsä jäljiltä kaksi nippua väärennettyjä seteleitä.

Kirja käsittelee päähenkilönsä Carl Grandellin sekä jossain määrin myös tämän rikoskumppanin Lovisa Herlinin elämänvaiheita, mutta tämän ohella se on myös monipuolinen kertomus 1800-luvun alkupuolen yhteiskunnasta yleisemmin. Teos valottaa kysymyksiä muun muassa ihmisten sosiaalisesta asemasta, perhesuhteista, luku- ja kirjoitustaidon merkityksestä, huono-osaisuudesta, rikollisuudesta ja oikeuslaitoksen toiminnasta. Kirjoittajat punovat Grandellin ja Herlinin tarinat taidokkaasti osaksi tätä laajempaa kontekstia. Silloin kun alkuperäislähteet vaikenivat Grandellin osalta, kirjoittajat pystyvät täydentämään kokonaisuutta laajalla tuntemuksellaan 1800-luvun historiasta ja esittämään uskottavan näkemyksensä siitä, miten tilanne on saattanut edetä.

Carl Grandell syntyi Kemiössä, Strömman kylässä talvella 1793 vanhempiensa Johan Erikinpojan ja Maria Erikintyttären esikoisena. Sisaruksia Carlille siunaantui kahdeksan: kolme veljeä ja viisi siskoa. Tiiviillä perhe- ja kummissuhteilla tuli olemaan merkitystä Carlin elämälle tulevaisuudessakin. Carlin perhe oli vuokrannut jo kolmen sukupolven ajan lampuotitilaa eli kokonaista maatilaa Teijon ruukin mailla. Yhteiskunnallisen asemansa osalta lampuodit sijoittuivat tilansa itse omistaneiden talollisten ja tilan osaa vuokranneiden torppareiden välille. Vuonna 1799 lampuotitilan vuokrasopimus kuitenkin irtisanottiin ja Carlin isä joutui torppariksi. Tämä heikensi paitsi perheen yhteiskunnallista asemaa myös elintasoja merkittävästi.

Parikymmppisenä, tuolloin sepän oppipoikana työskennelleen, Carl Grandellin elämä lähti kulkemaan väärään suuntaan, kun erään koston illanvieton päätteeksi Grandell päätyi ilmeisesti päänäpistästä varastamaan reissukaverinsa

* *Marianne Vasara-Aaltonen*, OTT, dosentti, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto.

rahat. Grandell tuomittiin käräjillä tuntuvaan sakkorangaistukseen, mutta varojen puutteessa rangaistus muunnettiin raipaniskuiksi. Tuon kokemuksen myötä Grandell luisui lain väärälle puolen, ja tutkintavankeudessa istuminen Turun linnassa tuli miehelle tutuksi. Siellä hän pääsi kosketuksiin myös väärentämisen kanssa, sillä ”suomalaiset vankilat olivat aikamoisia väärennyskeskuksia”, kuten kirjoittajat toteavat (sivulla 83).

Grandell oli jo vuonna 1830 tuomioistuimen edessä epäiltynä väärennyksestä, mutta Grandellin kiistäessä ja silminnäkijöiden puuttuessa hänet vapautettiin. Vainio-Korhonen ja Korhonen pystyvät arkistolähteiden valossa kuitenkin osoittamaan, että tapauksen väärennökset olivat Grandellin tekosia. Vuonna 1833 Grandell ei ollut enää yhtä onnekas. Hän oli lyöttäytynyt yhteen turkulaisen kulkukauppiaan Lovisa Herlinin kanssa, ja yhdessä he ryhtyivät väärennyspuuhiin. Silminnäkijä oli nähnyt parin itse teossa ahertamassa setelin kokoisen paperilapun parissa vierellään pullo mustetta. Myöhemmin Grandell jäi kiinni väärällä rahalla maksamisesta, ja pian myös Herlin otettiin kiinni. Kummankin hallusta löytyi väärennettyjä seteleitä ja heidän majapaikastaan väärentämiseen käytettäviä välineitä.

Laissa väärennysrikoksiin suhtauduttiin ankarasti: väärän rahan levittämisestä rangaistus oli raipan- tai vitsaniskuja sekä kolme vuotta pakkotyötä, kun taas rahan väärentämisestä seurasi kuolemanrangaistus hirttamällä. Vuoden 1826 jälkeen kuolemanrangaistukset kuitenkin muunnettiin karkotukseksi Siperiaan ja pakkotyöksi siellä. Tämä oli myös lopulta Grandellin kohtalo, kun Turun hovioikeus tuomitsi hänet joulukuussa 1835 hirtettäväksi. Kuolemantuomiota ei pantu täytäntöön, vaan Grandell lähetettiin raskaalle ja vaaralliselle yli 7 000 kilometrin kävelymatkalle kohti Siperiaa. Tässä vaiheessa tiedot Grandellista kuitenkin ehtyvät, ja epäselväksi jää, kuoliko hän jo matkalla Siperiaan vai vasta perille pakkotyöhön päästyään.

Tarkastelen nyt lyhyesti tarkemmin kolmea kirjassa esille nousevaa näkökulmaa, joilla on merkitystä myös oikeushistorian kannalta: kansanihmisten kirjoitustaitoa ja sen vaikutuksia, väärennysrikoksia sekä oikeuslaitoksen toimintaa.

Yhtenä havainnoistaan kirjan tekijät mainitsevat sen, kuinka oikeuden pöytäkirjojen yhteyteen liitetyt väärennökset nostavat esille uusia näkökulmia 1800-luvun alussa eläneiden kansanihmisten kirjoitustaitoon (sivulla 198): ”Kirjoitustaidon eteneminen oli sivistysprojekti, mutta Grandellin ja Herlinin aikalaiset muovasivat kirjoitustaidosta rikosten välikappaleen.” Olipa kyse väärennösten tehtailusta tai anomuskirjeiden laatimisesta,¹ vankilat olivat paikka, jossa rahvaalla oli halutessaan mahdollisuuksia harjaantua kynänkäyttäjinä. Kirjoitustaito ei ollut rahvaan parissa 1800-luvun alussa vielä yleinen. Siksi oikeuden istun-

1. Kirsi Vainio-Korhonen, *Lekmäns skriftliga och rättsliga kunnande i början av 1800-talet. Rannsakningsfångar som skrivare av besvärs- och nådeansökningar i Åbo slottshäkte 1838–1850. Historisk Tidskrift för Finland 2/2019, s. 218–247.*

noissa tehtiin kirjoituskokeita ja pyrittiin selvittämään syytettyjen kirjoitustaitoa, kun ratkaistavana oli väärentämisen kaltaisia rikoksia. Virallisten asiakirjojen, kuten päästökirjan tai papintodistuksen, väärentäminen ei ollut aivan yksinkertaista vaan edellytti kirjoitustaidon lisäksi tuntemusta myös viranomaisten kirjoitustyylistä ja ruotsin kielestä.

Carl Grandellin mahdollisesta koulunkäynnistä ei ole tietoja, mutta rippikoulun hän läpäisi kiitettävien tiedoin, mikä tarkoitti myös hyvää lukutaitoa. Jossain vaiheessa hän oppi myös kirjoittamaan, mikä oli tuohon aikaan harvinaista, kun ottaa huomioon Grandellin taustan. Virallisissa yhteyksissä Grandell kertoi vaihtelevasti osaamisestaan. Turun kämnerinoikeudessa vuonna 1830 hän oli myöntänyt olevansa kirjoitustaitoinen. Vedotessaan vuonna 1834 keisariin välttääkseen kuolemantuomion hän kuitenkin väitti, ettei kirjoitusoppia saamattomana olisi kyennyt laatimaan väärennöksiä.

Tämäntyyppisiä alkuperäislähteitä tutkimalla selviää myös, että osa suomenkielisistä syytetyistä osasi kirjoittaa myös ruotsiksi, mikä tuo uutta tarkastelukulmaa myös suomen ja ruotsin rinnakkaiseloon rahvaan keskuudessa 1800-luvun alkupuolen Lounais-Suomessa.

Asiakirjojen ja rahan väärentämistä pidettiin 1800-luvun alussa vakavina rikoksina valtiota vastaan ja niihin suhtauduttiin ankarasti. Väärennysrikokset oli alistettava hovioikeuden tutkittavaksi, ja ne muodostivatkin noin kymmenesosan Turun hovioikeuteen alistetuista rikosasioista. Vuosina 1828–1850 niitä käsiteltiin hovioikeudessa 696. Papintodistukset ja päästökirjat muodostivat puolet tapauksista, rahat neljäsosan, ja loput väärennökset olivat erinäisiä viranomaistodistuksia, passeja, kauppakirjoja tai esimerkiksi kirjanpitoon liittyviä asiakirjoja. 1800-luvun yhteiskunnassa tilaton väestö tarvitsi papintodistuksia ja päästökirjoja liikkeessaan ja etsiessään uusia töitä. Näihin asiakirjoihin kirjattiin myös mahdolliset rikkeet ja huonotapaisuus, ja niinpä saattoi herätä houkutus hankkia itselleen parempi, väärennetty todistus.

Rahan väärentämistä puolestaan edisti se, että rahaolot olivat 1800-luvun alun Suomessa sekavat. Ruplien ohella käytettiin edelleen myös kolmenlaista Ruotsin rahaa, ja kansa suosi sille tuttuja ruotsalaisia rahoja. Väärentäjät pyrkivät jäljittelemään etenkin pieniarvoisimpia, kahden ja kolmen riikintaalerin seteleitä. Seteleissä ei tietenkään ollut samoja turvaominaisuuksia kuin nykyrahoissa. Ruotsalaiset setelit oli painettu valtionpankin paperitehtaan paperille, ja painetusta tekstistä kävi ilmi muun muassa setelin arvo. Lisäksi setelissä oli käsin kirjoitettu allekirjoitus. Väärentäjillä oli käytössään monenmoisia välineitä, joilla he pyrkivät mahdollisimman aidonolaiseen lopputulokseen. Aidon riikintaalerin saattoi tunnistaa puristesineteistä, paperin laadusta sekä painojäljestä. Aina se ei ollut kuitenkaan helppoa, sillä aidotkin setelit saattoivat rähjäntyä käytössä. Väärentäjät pyrkivätkin käyttämään väärennettyjä seteleitään aamu- tai iltahämärässä, sillä pimeässä setelit saattoivat kirjaimellisesti mennä täydestä kuin väärä raha. Kiinni jääneitä odottivat kuitenkin ankarat rangaistukset.

Carl Grandellin ja Lovisa Herlinin oikeusprosessissa ilmeni myös se, miten 1800-luvun suomalainen oikeuslaitos toimi ja miten näyttökysymyksiä arvioitiin. Grandell ja Herlin olivat syytteessä rahan väärentämisestä, ja näyttö heitä vastaan koostui aihetodisteista ja yhden silminnäkijän todistuksesta. Syytetyt itse kiistivät jyrkästi syyllistyneensä epäiltyyn tekoon. Tuolloin vielä noudatetun legaalisen todistusteorian mukaan yksi silminnäkijätodistaja vastasi puolta näyttöä, eikä syytettyjä voitu puolen näytön nojalla vielä tuomita rangaistukseen. Epäily oli Grandellin ja Herlinin tapauksessa kuitenkin niin vahva, että hovioikeus pystyi lähettämään molemmat määräämättömäksi ajaksi tunnustusvankeuteen. Sen tarkoituksena oli nimensä mukaisesti saada henkilöt tunnustamaan teko. Tunnustus vastasi täyttää näyttöä, jolloin rangaistus voitaisiin tuomita.²

Huono-osaisuudestaan huolimatta vangit löysivät usein keinoja yrittää edistää asiaansa oikeudellisesti, mistä Vainio-Korhonen on jo aiemminkin kirjoittanut.³ Tunnustusvankeuteen passittamista Turun linnassa odottaneet Grandell ja Herlinkin kääntyivät kesällä 1834 erään kanssavankinsa puoleen, ja tämä laati näiden puolesta kirjelmät senaatin oikeusosastolle. Kirjelmissä yritettiin horjuttaa silminnäkijätodistuksen arvoa sekä vähätellä parin kirjoitustaitoa. Grandell toi esille vuosien aikana kertyneet epäoikeudenmukaisuuden kokemuksensa – myös tuomioistuinlaitoksen käsissä. Herlin puolestaan pyrki vetoamaan tunteisiin pelokkuudellaan mutta myös järkeen toteamalla, ettei tunnustusta tietenkään olisi odotettavissa, sillä hän ei ollut syyllistynyt rikokseen. Oikeusosasto ei kuitenkaan heltenyt, minkä jälkeen viimeinen toivo oli armonanomuksessa keisarille. Armoa ei tullut, joten molemmat lähetettiin tunnustusvankeuteen.

Grandell murtui vankeudessa nopeasti, nimittäin jo keväällä 1835 hän tunnusti tekonsa vankilasaarnaajalle. Sen myötä hänen kohtalonsa oli sinetöity: edessä olivat kuolemanrangaistus ja sen muuntaminen karkotukseksi Siperiaan ja pakkotyöksi siellä. Herlin sen sijaan tunnusti vasta vuonna 1840. Hän näyttää tietäneen tarkkaan, että kuolemallalla rangaistavaa rahan väärentämistä ei kannattanut tunnustaa. Väärän rahan levittämisestä sen sijaan selvisi paljon lievemmällä rangaistuksella. Niinpä Herlin myönsi vain ottaneensa väärää rahaa vastaan levittäväksi ja nähneensä Grandellin väärentämässä mutta kiisti osallistuneensa itse väärentämiseen. Asian käsittely siirrettiin takaisin Turun hovioikeuteen, ja monien vaiheiden jälkeen Herlin lopulta tuomittiin kärsimään 20 paria vitsaniskuja. Lisäksi hänet määrättiin irtolaisuudesta puoleksi vuodeksi pakkotyöhön. Vaikka Herlin näyttää eläneen sen jälkeen nuhteetonta elämää, rikos kuitenkin seurasi mukana ja hän vaikutti eläneen vapautumisensa jälkeen pitkään syrjäyty-

2. Tunnustusvankeudesta osana legaalista todistusteoriaa sekä teorian rapautumisesta 1800-luvun puolivälistä lähtien ks. Heikki Pihlajamäki, *Evidence, Crime, and the Legal Profession. The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure*. Institutet för rätthistorisk forskning 1997, s. 187–188, 195–200.

3. Vainio-Korhonen 2019.

neenä. Elämänkulku oli heittänyt vastoinkäymisiä Grandellin ja Herlinin eteen, ja pikkuhiljaa he olivat päätyneet rikolliselle tielle. Grandellin osalta paluuta ei ollut: hän menetti lopulta henkensä tuomittuna miehenä jossain päin Venäjää.

Mukaansatempaavan, joskin surullisenkin veijaritarinan lisäksi kirja tarjoaa oivan kurkistusaukon 1800-luvun rikos- ja oikeushistoriaan. Kirjassa on 23 lukua, joiden läpi Grandellin ja Herlinin elämänvaiheita kuljetetaan osana laajempaa 1800-luvun historiakuvausta. Pitkin matkaa tekstin väliin on ripoteltu informatiivisia tietoukemia, jotka tarjoavat lisätietoa eri aiheista. Kirjan keskellä on väreissä painettu 16-sivuinen kuvaliite, josta lukija pääsee itsekin tutkiskelemaan esimerkiksi hovioikeuden akteihin liitettyjä väärennettyjä seteleitä. Yksi kirjoittajien tekemä erikoinen, jopa huvittava havainto oli, että väärentäjät kirjoittivat joskus väärennettyihin seteleihin allekirjoituskohtaan erinäisiä suomenkielisiä hävyttömyyksiä. Esimerkki tällaisesta on lukijana hauska bongata kuvista. On myös nostettava esille Vainio-Korhosen ja Korhosen sujuva kielenkäyttö, joka kiinnostavan aiheen ohella takaa miellyttävän lukukokemuksen.

Marianne Vasara-Aaltonen